

«АЛГОРИТМИ ПРОТИДІЇ КОГНІТИВНИМ ВИКРИВЛЕННЯМ: ВІД «ЕФЕКТУ ОРЕОЛА» ДО «АНОНІМНОГО АВТОРИТЕТА»»

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У цій роботі розглядається вплив когнітивних упереджень на прийняття рішень людиною. Увагу зосереджено на поширених пастках мислення, зокрема на «ефекті ореолу» (схильність поширювати загальне позитивне чи негативне враження про людину/об'єкт на індивідуальні характеристики) та «анонімному авторитеті» (схильність необгрунтовано довіряти безособовим джерелам інформації).

Аналізуються психологічні механізми, що лежать в основі цих упереджень, та їхні наслідки в різних сферах: від міжособистісного спілкування та бізнес-рішень до критичного сприйняття медіаконтенту. Запропоновано та систематизовано практичні алгоритми та методи для покращення критичного мислення та мінімізації руйнівного впливу цих упереджень. Окреслено методи використання когнітивних фільтрів для більш об'єктивної оцінки інформації та ситуацій.

Ключові слова: когнітивні упередження, ефект ореолу, анонімний авторитет, критичне мислення, прийняття рішень, психологія впливу, алгоритми контрзаходів.

Abstract

This paper examines the impact of cognitive biases on human decision-making. It focuses on common thinking traps, in particular, the “halo effect” (the tendency to extend a general positive or negative impression of a person/object to individual characteristics) and “anonymous authority” (the tendency to unreasonably trust impersonal sources of information).

The psychological mechanisms underlying these biases are analyzed, as well as their consequences in various areas: from interpersonal communication and business decisions to critical perception of media content.

Practical algorithms and methods for improving critical thinking and minimizing the destructive impact of these biases are proposed and systematized. Methods for using cognitive filters for a more objective assessment of information and situations are outlined.

Keywords: cognitive biases, halo effect, anonymous authority, critical thinking, decision-making, psychology of influence, countermeasure algorithms.

Вступ

Щодня наш мозок обробляє величезні обсяги інформації. Для того щоб прискорити цей процес, мозок уживає ментальні зменшення — когнітивні спотворення або упередження. Хоча ці «швидкі шляхи» часто сприяють нам брати швидкі рішення, вони теж вміють довести до частих помилок у нашій оцінці, судженнях та висновках. Ці неточності приймають переоцінку чиєїсь привабливості через «ефект ореолу» та сліпу віру неперевіреній інформації від «анонімних авторитетів». Розуміння природи цих когнітивних спотворень — це перший крок до більш доцільного мислення. Ця публікація має на меті не лише описати поширені пастки мислення, але й показати конкретні, практичні алгоритми та інструменти для боротьби з цими упередженнями. Ми розглянемо, як критичний аналіз та методи усвідомленості можуть послужити нам відновити контроль над нашим мисленням та брати більш обгрунтовані рішення у нашому професійному та особистому житті.

Результати досліджень

Концепція когнітивного упередження активно досліджується в психології, економіці та управлінні. Значний внесок у вивчення цього явища зробив Деніел Канеман, який у роботі *Thinking, Fast and Slow*

описав два типи мислення: швидке, інтуїтивне, та повільне, аналітичне. Саме домінування швидкого мислення часто призводить до помилок у судженнях та прийнятті рішень [1, с. 45–47].

Людська когнітивна система має обмеження в обробці великих обсягів інформації, особливо в умовах невизначеності або дефіциту часу. Для зменшення навантаження мозок використовує спрощені ментальні правила — евристики, які допомагають швидко реагувати, але водночас стають джерелом когнітивних упереджень [2, с. 30–31].

В економічній діяльності когнітивні упередження проявляються у неправильній оцінці ризиків, завищених очікуваннях щодо результатів та схильності ігнорувати альтернативні сценарії. Це особливо помітно під час прийняття фінансових рішень, коли люди орієнтуються не на об'єктивні дані, а на попередній досвід або емоційний стан [5, с. 205].

Емоції відіграють ключову роль у формуванні когнітивних спотворень. Сильні емоційні переживання — страх, тривога, гнів — можуть знижувати здатність до раціонального аналізу, спричиняти катастрофізацію подій або формування чорно-білих суджень [3, с. 119]. У таких умовах люди схильні переоцінювати негативні наслідки та недооцінювати власні можливості впливу на ситуацію.

Важливу роль у формуванні когнітивних упереджень відіграє індивідуальний досвід особи. Виховання, освіта та культурне середовище формують ментальні схеми, які визначають спосіб сприйняття інформації. Якщо ці схеми базуються на негативному досвіді або стереотипах, вони можуть спотворювати об'єктивну оцінку подій [4, с. 227].

Соціальне середовище також суттєво впливає на когнітивні процеси. Групове мислення, соціальні норми та тиск оточення можуть сприяти закріпленню упереджених поглядів і переконань. Людина часто несвідомо переймає моделі мислення свого соціального кола, навіть якщо вони є необґрунтованими [3, с. 121–122].

З часом когнітивні упередження можуть перетворюватися на стійкі звички мислення. Якщо особа не аналізує власні судження та не ставить їх під сумнів, ці спотворення автоматизуються і впливають на подальші рішення [5, с. 208].

Когнітивна терапія є ефективним інструментом подолання таких викривлень. Вона ґрунтується на усвідомленні власних думок, їх критичному аналізі та формуванні альтернативних, більш раціональних інтерпретацій ситуацій. Практичні методи включають ведення щоденника думок, постановку уточнювальних запитань та перевірку реалістичності власних переконань [2, с. 32].

Наприклад, замість категоричних тверджень на кшталт «я нічого не досяг» доцільно використовувати більш зважені формулювання: «я досяг частини поставленої мети». Такий підхід сприяє зниженню емоційного напруження та формуванню конструктивного мислення [1, с. 112].

Варто зазначити, що когнітивні упередження є природною складовою мислення, і повністю уникнути їх неможливо. Проте їх усвідомлення та аналіз дозволяють зменшити негативний вплив на прийняття рішень і сприяють формуванню більш раціональної поведінки в особистій та професійній діяльності [5, с. 210].

Висновки

Послідовне вивчення та застосування алгоритмів для боротьби з когнітивними упередженнями — це не просто академічне заняття, а термінова практична потреба в теперішньому світі, перевантаженому інформацією.

Відповідно до дослідження, ми бачимо, що механізми які наш мозок застосовував, для швидкого виживання, заважають ефективній оцінці дійсності — через «ефект ореолу» від формування необґрунтованих симпатій до пасивного прийому до «анонімних авторитетів».

Такі когнітивні упередження можна подолати. Потрібно застосовувати такі інструменти, як сліпе тестування, перевірка джерел інформації та постійний сумнів в перших судженнях, це може звести до мінімуму вплив суджень. Бо вже «саме формулювання питань виявляє нові горизонти світу, розширює межі реальності» [6, с. 182], а отже й мінімізує можливість швидких невірних чи неточних рішень. Зрештою, оволодіння навичками критичного мислення та застосування цих алгоритмів може допомогти нам перейти від режиму «автопілота» до свідомого, збалансованого режиму прийняття рішень, тим самим покращуючи якість нашого життя та ефективність нашої взаємодії зі світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Канеман Д. Мислення швидко й повільно / Д. Канеман. – Наш формат, 2017. – 512 с.
2. Максименко С.Д., Ірхін Ю.Б., Деркач Л.М., Марусинець М.М., Касинець М.М. М17 Психологічна організація модульного формування когнітивних здібностей: генетико-креативний підхід: навчальний посібник. Том 2. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 356 с.
3. Кулаковський Т. Ю. Когнітивний підхід у вивченні феномену підприємця // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. Економічні науки. – 2017. – № 2. – С. 117–123.
4. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
5. Дерев'янюк С. П. Когнітивні викривлення, пов'язані з емоційним інтелектом. Одинадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали міжнар. наук. конф. (Чернігів, 29 листопада 2020 р.). Чернігів, 2021.
6. Теклюк А. Путівник світом філософів: запитай, щоб я тебе побачив. Ворбертон, Н. (2023). Коротка історія філософії. (А. Марховська, Пер.). Київ: Наш формат. // Sententiae 43:1 (2024) 181-184.

Коновалова Олександра Євгенівна – студентка групи ІПКТ-246, факультет інтелектуальних інформаційних технологій та автоматизації, Вінниця, Вінницький національний технічний університет, e-mail: werdwix00@gmail.com

Науковий керівник: **Теклюк Анатолій Іванович** – канд. філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, м. Вінниця, Вінницький національний технічний університет, teklyuk.a.i@vntu.edu.ua

Konovalova Oleksandra Yevgenivna – Department of Computer technology programming, Faculty of Intellectual Information Technologies and Automation, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: werdwix00@gmail.com

Supervisor: **Tekliuk Anatolii I.** — PhD in Philosophy, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: teklyuk.a.i@vntu.edu.ua